

Psykoanalysens inntog i norsk psykologi og psykiatri

Per Anthi og Erik Stänicke

Psykoanalysens inntog i norsk psykologi og psykiatri

Den særegne historien psykoanalysen har i Norge, gjør at klinisk psykologi og psykiatri har en mer markert psykodynamisk profil her til lands enn i de andre nordiske landene. Psykoanalysens tidvis dramatiske historiske inntog har på ulikt vis bidratt til å befeste norske psykologers anseelse.

Vi skal i denne artikkelen beskrive hvordan psykoanalysen ble introdusert i Norge, og hvorledes Dansk-Norsk Psychoanalytisk Forening (senere kalt Norsk Psychoanalytisk Forening, og heretter omtalt som dette) ble etablert i 1934. Vi vil også gjøre rede for hvordan psykoanalysen har påvirket norsk psykologi og psykiatri siden den ble introdusert her i landet tidlig på 1900-tallet og frem til i dag. Vår vitenskapelige tilnærming er basert på ulike former for historiske data, ettersom vi har anvendt, tolket og kritisk vurdert ulike typer historisk materiale. Selvbiografier, biografiske studier, vitenskapelige artikler, arkiverte data og samtaler med sentrale personer innenfor det psychoanalytiske miljøet har vært hovedkilden til vår beretning.

Flesteparten av foreningens norske medlemmer var utdannet i Berlin før 1933, og var påvirket av venstreorienterte analytikere som hadde undervist og arbeidet ved Berlin-instituttet. Da Hitler kom til makten i 1933 og krevde at alle foreninger og organisasjoner skulle være *judenfrei*, flyktet flere framtreddende analytikere fra Berlin til Norge. Som vi skal se, ble den norske foreningens faglige profil påvirket av Wilhelm Reichs og Otto Fenichels teorier. De var begge inspirert av marxistisk ideologi og sterkt engasjert i kampen mot fascismen. Foreningens nære forhold til Reich og Fenichel, og deres bestrebelser på å forene et marxistisk tenkesett med psychoanalytisk teori, bidro til at foreningen ble ekskludert av IPA (International Psychoanalytic Association) etter krigen. Vi vil beskrive og diskutere det møysommelige arbeidet med å få foreningen rehabilitert etter krigen, og presentere nytt materiale som viser at psychoanalytikeren Finn Hansen, som allerede var medlem i den Tyske Psychoanalytiske Forening, spilte en avgjørende rolle da den norske foreningen igjen ble formelt opptatt som medlem av IPA i 1975. I tillegg vil vi anskueliggjøre hvorledes nye kull av analytikere, som forståelig nok var preget av sine krigserfaringer, bidro til foreningens videreutvikling etter krigen.

Psykoanalysen introduseres i Norge

I artikkelen *Zur Geschichte der psychoanalytischen Bewegung* (1914) skriver Freud at den første lærebok i psykiatri som utførlig henviser til psykoanalysen, var forfattet av nordmannen Ragnar Vogt

(1870–1943). Hans lærebok *Psykiatriens Grundtræk* ble publisert allerede i 1905. Den inneholdt flere kasusbeskrivelser fra hans kliniske arbeid ved Gaustad Asyl, der han beskrev hvorledes han benyttet seg av en psykoanalytisk tankegang for å forstå pasientenes symptombilde. I 1915 ble Vogt Norges første professor i psykiatri.

Den første lærebok i psykiatri som utførlig henviser til psykoanalysen var forfattet av nordmannen Ragnar Vogt (1870–1943)

Også den norske forskeren John Mourly Vold (1850–1907) fikk en plass i psykoanalysens historie, ettersom Freud allerede i sin banebrytende bok *Drømmetydning* flere ganger henviser til Volds eksperimentelle studier om hva som kan bidra til å danne drømmens innhold. For eksempel studerte han hvordan innholdet i drømmer ble påvirket av ytre stimuli, men han var også opptatt av seksuelle motiver for drømmer (Nilsen, 2009).

Johan Irgens Strømme (1876–1961) var den første i Norge som anvendte psykoanalytisk teknikk og terapirasjonale i sin kliniske praksis. Fra november 1913 til mai 1914 hadde han hospitert ved Burghölzi, et mentalsykehus og klinikk tilknyttet Universitetet i Zürich. Der hadde han gått i læreanalyse hos presten Oscar Pfister, en nær og respektert kollega av Freud. Senere, i årene 1935–1940, ble Strømme skarpt kritisert av Harald Schjelderup og Ragnar Vogt for sine ukonvensjonelle arbeidsmetoder, ettersom de vurderte Strømmes terapiform som uforenlig med essensielle psykoanalytiske behandlingsprinsipper (Alnæs, 1980, 1993).

Selv om Strømmes praksis var omdiskutert, hadde han mange kunstnere i behandling. Da Hamsun i 1926 ble plaget av depresjon og ettervirkningene av traumatiske barndomsopplevelser, søkte han Strømme for hjelp. De psykiske plagene hadde da innskrenket hans arbeidskapasitet i den grad at han ikke lenger var i stand til å skrive (Anthi, 1993). Han var da 67 år, og den analytiske behandlingen ble vellykket. I et brev til sin kone Marie, datert 13. juni 1926, skriver han: «Jeg synes absolutt jeg er blitt fastere innvendig og mener jeg kan skrive litt igjen.» Han fikk etter hvert tilbake sin arbeidsevne og kreativitet og gjennomførte August-trilogien *Landstrykere* (1927), *August* (1930) og *Men livet lever* (1933).

Den som har bidratt mest når det gjelder psykoanalysens framvekst i norsk psykiatri og psykologi, er uten tvil Harald Krabbe Schjelderup (1895–1974). Han begynte sin akademiske karriere som forskningsassistent ved Fysisk institutt i Oslo. I 1917 fikk han et universitetsstipend i filosofi og begynte å fordype seg i eksperimentell-psykologiske problemstillinger. Schjelderup mente at datidens akademiske psykologi, preget av teoriene til Pavlov og Watson, ikke var tilstrekkelig til å forstå

menneskelig atferd. Ved nærmest en tilfeldighet kom han til å lese de fem forelesningene som Freud hadde holdt i 1909 ved Clark University i USA. For å gjøre egne erfaringer om hva en psykoanalyse innebar, reiste han til Wien i 1925 og begynte i læreanalyse hos Eduard Hitschmann (1871–1957), lederen av det psykoanalytiske instituttet i Wien. Han hospiterte ved universitetsklinikken i Wien og fikk der en innføring i ulike psykiatriske problemstillinger av professor Wagner von Jauregg, mens han fikk opplæring i hypnose av professor Paul Schilder. Etterpå reiste han til Zürich for å skolere seg videre gjennom en læreanalyse hos Oscar Pfister. Hans interesse for psykologi førte til at han i 1928 fikk omgjort sitt professorat i filosofi til et professorat i psykologi. 31. mars 1928 ble han opptatt som medlem av den psykoanalytiske foreningen i Sveits. Den gangen var analysene kortvarige, og det var ikke uvanlig å gå i flere behandlinger. Derfor begynte Schjelderup noen år seinere i analyse hos Harald Alfred Schultz-Hencke i Berlin, en by som i begynnelsen av 1930-årene var et sentrum for psykoanalytisk utdanning.

I slutten av 1920-årene og i løpet av 1930-årene ble psykoanalytiske synspunkter livlig diskutert av leg og lærd innenfor psykologi, litteratur og kunst. I 1929 ble Freuds *Innføring i Psykoanalysen* oversatt av teologen Kristian Schjelderup (1894–1980). Han var Haralds bror og hadde selv gått i læreanalyse hos Oskar Pfister i Zürich. Han ble opptatt som medlem av den sveitsiske foreningen samme dag som sin bror.

Harald Schjelderups omfangsrike forfatterskap i bøker og artikler bidro sterkt til psykoanalysens anseelse og framvekst i Norge. I boka *Psykologi*, som ble publisert i 1927, diskuterte han hvorledes psykoanalytiske prinsipper og teoretiske synspunkter kunne bli integrert og samordnet med akademisk psykologi. Boken var den første i verden med en slik ambisjon, og den ble oversatt til tysk og anmeldt i *International Journal of Psychoanalysis* i 1932 av E.J. (sannsynligvis Ernest Jones, Freuds fortrolige kollega i London). I sin anmeldelse skrev E.J. følgende: «The author is professor of Psychology at the University of Oslo. As psychoanalysis has not penetrated far in the northern countries, it is interesting to see that it nevertheless receives considerable attention in this book» (E.J., s. 233–234). Som leder av Psykologisk institutt reformerte Schjelderup instituttet slik at det ble et akademisk læresete for utdanning av psykologer som ikke bare skulle tilegne seg forskningskompetanse, men også skulle bli kvalifisert for klinisk arbeid, både diagnostisk og terapeutisk. Han spilte også en ledende rolle da Norsk Psykologforening ble stiftet den 10. april 1934. I juli samme år ble Norsk Psykoanalytisk Forening konstituert og formelt innlemmet i IPA.

Schjelderup ble valgt til formann for begge de norske foreningene, slik at det i etableringsfasen for begge foreningene var et nært samvirke mellom dem.

Schjelderup (1941) var av den oppfatning at Freuds nevrose-teori hadde sine begrensninger. Han mente også at Reichs teorier om seksualitet og orgastisk potens hadde sine mangler. Schjelderup nedtonte betydningen av driftsimpulser. Konflikter som var enda mer grunnleggende enn konflikter avledet av psykoseksuelle forhold, kunne bli avdekket ved en mer dyptgående analyse. Schjelderup kalte slike konflikter for *banalkonflikter*, da de involverte impulser som for så vidt kunne være banale ifølge Schjelderup, men som ble stoppet av foreldrene og dermed hemmet (Bjerke, 2000). Lengsler og behov uten driftskvaliteter, relasjonelle ønsker om tilknytning og nærhet sidestilles med driftene som motiverende drivkrefter. En kan si at Schjelderup med sine reviderte betraktninger om psykoanalytisk teori foregrep den relasjonelle vendingen i psykoanalysen, og mer spesifikt det vi i dag kaller «objektrelasjonsteori». Han utvidet Reichs karakteranalytiske rasjonale, ettersom han påviste hvordan bestemte karaktertrekk kunne gjenspeile forsvarsholdninger som hadde sin opprinnelse i relasjonelle konflikter.

Schjelderups nybrottsarbeid og psykoanalytiske skolering medførte at psykologer i Norge, i motsetning til andre land, tidlig ble anerkjent som profesjonelle klinikere med høy status

Schjelderups nybrottsarbeid og psykoanalytiske skolering medførte at psykologer i Norge, i motsetning til i andre land, tidlig ble anerkjent som profesjonelle klinikere med høy status. Den refusjonsordningen som for mange år siden ble etablert for psykologisk behandling/psykoterapi, ville neppe ha blitt til uten Schjelderups banebrytende arbeid. Han underviste ikke bare psykologistudenter, men også medisinstudenter som søkte kunnskap om psykoanalytisk teori og behandlingsrasjonale. Karl Evang ble allerede som medisinstudent i slutten av 1920-årene inspirert av Schjelderups undervisning. Da Evang senere ble en innflytelsesrik direktør i Helsedirektoratet, hadde han med seg en klar forståelse av psykoanalytisk terapi som en effektiv metode, som kunne fremme psykisk helse og forhindre at pasienter ble invalidisert av psykiske forstyrrelser. Slike omstendigheter bidro til å legge grunnlaget for den refusjonsordning som senere ble implementert for psykologisk diagnostikk og behandling.

Psykoanalysen kom etter hvert til å påvirke mange psykologer og psykiatere i Norge. Av psykologer og psykiatere med innflytelse på samfunnsutviklingen kan følgende nevnes: Trygve Braatøy (1904–1953), Astri Brun (1898–1992), Odd Havrevold (1900–1991), Nic Hoel (Waal; 1905–

1960), Johannes Landmark (1897–1940), Ola Raknes (1887–1975) og Hjørdis Simonsen (1899–1980). Kulturradikale forfattere som Sigurd Hoel, Arnulf Øverland, Axel Sandemose, Helge Krog og Rolf Stenersen ble likeledes inspirert av Freuds og Reichs teorier, idet de brukte symbolikk og tankegods fra deres teorier i sine bøker. På denne måten bidro disse norske forfatterne til at et psykoanalytisk tenkesett ble introdusert i samfunnsdebatten.

Otto Fenichel, Wilhelm Reich og den norske foreningen

Forbindelsen det norske miljøet hadde til utlandet, ble også viktig da Harald Schjelderup i påsken 1934 inviterte en gruppe tyske og østerrikske analytikere til et møte i Oslo. Møtet fant sted på Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo. De tilstedeværende, som blant andre besto av Wilhelm og Annie (Pink) Reich, Otto Fenichel, Stefi Pedersen, Edith Jacobson, Ola Raknes, Nic Hoel (Waal) og Sigurd Hoel, utformet en resolusjon mot fascisme og antisemittisme som skulle bli presentert på den kommende internasjonale kongressen i Luzern i juli 1934. På denne kongressen skulle hovedstyret i IPA ta stilling til en norsk søknad om å bli opptatt som fullverdig medlem av IPA. Det var alminnelig kjent i det psykoanalytiske miljøet at norske analytikere ønsket å sette seg nærmere inn i Reichs karakteranalytiske arbeider, og at de derfor ville tilby Reich medlemskap i den norske foreningen. Hovedstyret i IPA bekjentgjorde at den norske søknaden bare ville bli akseptert dersom den norske kontingenten unnløst å tilby Reich medlemskap (Anthi, 1986; Sletvold, 2010). Allerede på dette tidspunktet var Reich kontroversiell (se Nilsen, 2013, 2016). I 1933 hadde han utgitt boka *Massenpsychologie des Faschismus*, der han brukte en psykoanalytisk tenkemåte for å belyse hvorfor så mange tyskere lot seg forføre av nazismens ideologi. Også hans bok *Charakteranalyse* (1933b) hadde blitt kritisert, fordi en mente at Reichs behandlingsteknikk representerte noe annet enn standard psykoanalytisk teknikk. I tillegg ble han kritisert for å ville forene en marxistisk tenkemåte med en psykoanalytisk. Anna Freud og hennes tilhengere i IPA var sterkt imot en slik tilnærming og ville absolutt ikke blande politiske synspunkter med psykoanalytiske begreper. Etter en livlig debatt ble Norsk Psykoanalytisk Forening akseptert som en selvstendig forening innenfor IPA. Harald Schjelderup ble innsatt som foreningens leder, mens Otto Fenichel, en av psykoanalysens fremste teoretikere, ble valgt til sekretær.

Flere av de norske deltakerne på kongressen i Luzern hadde tidligere deltatt i det såkalte «Kinderseminar», der både Fenichel og Reich hadde vært lærere. Dette seminaret hadde trukket

til seg vordende analytikere som ikke var helt fornøyd med den mer formalistiske ideologien som var rådende ved instituttet i Berlin. Reichs og Fenichels modernisering og revidering av psykoanalytisk teori virket tiltrekkende på enkelte norske og utenlandske analytikere. Mange betraktet det mangfoldige fagmiljøet som etter hvert vokste fram i Oslo, som et ledende internasjonalt senter for psykoanalytisk utviklingsarbeid (Lorenz, 1989; Merseburger, 2013; Waal, 1991). I Oslo begynte Fenichel å skrive sine rundskriv, *Rundbriefe* – som selv om de var hemmelige – hadde innflytelse på enkelte venstreorienterte analytikere. Han ønsket å gi psykoanalysen en sosialpolitisk profil. Bakgrunnen for hans *Rundbriefe* var å motarbeide den nazifisering som hadde skjedd ved instituttet i Berlin i 1933, der medlemmene måtte bekjenne seg til Hitlers *Mein Kampf* (Alnæs, 1980, 1993, 1994; Anthi, 1986; Anthi & Haugsgjerd, 2013; Nilsen, 2016; Reichmayr & Mühlleitner, 1998; Sletvold, 2010).

Høsten 1934 hadde Reich kommet til Oslo. Selv om han ikke ble medlem av foreningen *ex officio*, hadde han flere medlemmer i lærebehandling, blant andre Ola Raknes, Odd Havrevold, Nic Waal og Sigurd Hoel. I tillegg holdt han jevnlig foredrag og seminarer relatert til karakteranalytisk teori. For å imøtekomme IPA hadde den norske foreningen av taktiske grunner latt være å gi Reich et formelt medlemskap. Hans radikalisering av det psykoanalytiske behandlingsrasjonalet i retning av en såkalt *vegetativ karakteranalyse* resulterte i at foreningen etter hvert ble splittet i to fraksjoner; én som relaterte seg til Fenichel, og én annen som støttet Reich. I motsetning til den logisk reflekterende Fenichel innehadde Reich en nimbus og en retorisk argumentasjon som virket overbevisende på Raknes, Waal og Havrevold samt de yngre medlemmene av foreningen. Schjelderup, Braatøy og Simonsen forholdt seg derimot kritisk til Reichs vegetoterapeutiske teorier. Den stigende spenningen mellom Fenichel og Reich førte til at Fenichel forlot landet i oktober 1935 og etablerte seg i Praha. I 1936 ble det også opprettet et eget institutt for seksualøkonomi i Sigurd Hoels romslige villa Petersborg på Kampen i Oslo, der han bodde med sin daværende kone Nic Hoel (Waal). Reich var instituttets leder, mens Hoel, Raknes, Nic Hoel og Havrevold eide instituttet. Finansmannen og forfatteren Rolf Stenersen var hovedsponsor, som sto for innkjøp av vitenskapelig utstyr.

Den tyske politikeren Willy Brandt kom til Norge som flyktning i 1933. Han var på den tiden samboer med Reichs sekretær, Gertrud Gaasland. Brandt forteller at han hadde et nært og intensivt forhold til Reich, og at han også deltok i den vegetoterapeutiske forsøksvirksomheten ved instituttet (Brandt, 2012; Merseburger, 2013; Miard-Delacroix, 2016; Sharaf, 1983). Også Schjelderup hadde kontakt med Brandt, og hadde foreslått at Brandt skulle begynne å studere psykologi og psykoanalyse

ved Universitetet i Oslo for å gjøre oppholdet i Norge lovlig. Schjelderup erklærte seg villig til å være hans *privatpreceptor*, altså Brandts personlige veileder. Søknaden ble sendt Justisdepartementet, men ble avslått (Lorenz, 1989). I de første årene Brandt var i Norge, fant han i Reich en interessant og fantasifull samtalepartner, «ein anregender und phantasievoller Gesprächspartner» (Brandt, 2012). Men etter som årene gikk, fikk han det inntrykk av at Reich hadde forvillet seg inn i en vitenskapelig blindgate.

Reichs biologiske forklaringsmodeller og eksperimentelle virksomhet samt hans revisjon av psykoanalytiske teorier provoserte mange (Strick, 2015). I 1937 ble det holdt flere møter i Norsk Psykiatrisk Forening der psykoanalyse som profesjon ble diskutert. Professor i psykiatri Ragnar Vogt hevdet at Reich feiltolket Freuds seksualteori (Alnæs, 1994; Sharaf, 1983). Overlege Johan Scharffenberg, som tidligere hadde støttet Reichs kamp mot fascismen, ble etter hvert hans bitreste motstander (Anthi, 2012). Han kunne ikke akseptere Reichs teorier om seksualitet og at såkalt *orgastisk potens* var selve kjennemerket på psykisk sunnhet. Debatten omkring hvem som var kvalifisert til å utøve psykoanalyse, samt stridighetene omkring Reichs vegetoterapeutiske virksomhet og forskning, førte til at psykoanalytisk praksis ble regulert her til lands. Som det eneste land i verden ble det utarbeidet en autorisasjonslov av 1938. Dersom psykologer og psykiatere skulle etablere en psykoanalytisk praksis, var det en forutsetning at de hadde en formalisert utdanning i en slik virksomhet. Kun personer som var autorisert av Sosialdepartementet, fikk høve til å utøve psykoanalyse. Denne autorisasjonsloven ble opphevet i 1958 fordi klinisk psykologi ble innført som et eget spesialområde i psykologistudiet (Holm, 2006).

Krigsårene

Den 19. august 1939 måtte Reich forlate Norge, ettersom hans søknad om fortsatt oppholdstillatelse ble avvist. Han dro til New York etter å ha mottatt en invitasjon om å bli gjesteprofessor ved New York School of Social Research. Den tyske okkupasjonen av Norge under krigen førte til at all vanlig virksomhet i den norske psykoanalytiske foreningen ble avbrutt. I begynnelsen av krigen deltok både Braatøy og Landmark som militærleger. 1. mai 1940 ble Landmark drept i kamp utenfor Narvik. I slutten av november ankom den tyske «Reichspsykiater» professor Mattias Heinrich Göring, en fetter av Hermann Göring, til Oslo for å besiktige og få oversikt over norsk psykiatri og psykoanalyse. I likhet med alle andre foreninger skulle psykoanalytisk forening bli registrert og kontrollert av en

kommisær utpekt av nazistene (Alnæs, 1980, 1993, 1996; Cocks, 1997). Harald Schjelderup, som var leder i psykoanalytisk forening, ville ikke at nazistiske instanser skulle ha tilsyn med foreningens gjøremål. Styret i foreningen bestemte derfor at foreningen skulle bli midlertidig oppløst, men at en ikke skulle melde seg ut av IPA. Deler av arkivet ble gjemt bort, og all sensitiv informasjon ble tilintetgjort. Mange av foreningens medlemmer ble engasjert i motstandsarbeid. I 1943 ble Schjelderup arrestert av Gestapo, fengslet og sendt til en konsentrasjonsleir for organiseringen av motstandsarbeidet. Også broren Kristian ble samme år arrestert og sendt til konsentrasjonsleir. Paul Bernstein ble i november 1942 sendt til Auschwitz og døde der. I november 1942 organiserte Nic Waal (Hoel) og Nina Hasvoll (Hackel) en flukt til Sverige for 15 jødiske barn fra et barnehjem i Oslo. Lotte Bernstein og Stefi Pedersen, assosierte medlemmer av norsk psykoanalytisk forening, kom seg også trygt over til Sverige i samme fluktoperasjon. Senere ble Lotte Bernstein professor i psykologi ved Stockholms universitet, mens Stefi Pedersen slo seg ned i Sverige og ble en anerkjent psykoanalytiker der. Odd Havrevold, Sigurd Hoel og Nic Waal måtte alle tre i sluttfasen av krigen rømme til Sverige fordi de var ettersøkt av Gestapo for sitt motstandsarbeid (Alnæs, 1980, 1993; Anthi & Haugsgjerd, 2013; Nilsen, 2013, 2016).

Under krigen ble mange motstandsfolk og jøder lagt inn på sykehus med falsk identitet og fingerte diagnoser for så å bli transportert til Sverige på et seinere tidspunkt. En av dem var Erika Stekel, som seinere ble et sentralt medlem av den norske foreningen. Sjefpsykiater ved Ullevål sykehus Haakon Sæthre samarbeidet nært med norske psykoanalytikere før og under krigen, ettersom han henviste mange av sine pasienter til psykoanalytisk behandling. Han var også involvert i motstandsarbeid. Dette samarbeidet tok brått slutt da han 8. februar 1945 ble arrestert av Gestapo og skutt fordi han hadde skjult jødiske flyktninger og motstandsfolk på sin avdeling.

Rehabilitering etter krigen

Etter krigen var ledelsen i IPA skeptisk til den norske gruppen av analytikere på grunn av dens tidligere tilknytning til marxistiske og sosialdemokratiske organisasjoner. I tillegg mente ledelsen at Reichs karakteranalytiske behandlingsrasjonale, vegetoterapi samt hans sammenblanding av marxistisk og psykoanalytisk teori hadde påvirket den norske foreningen i for stor grad. Slike omstendigheter gjorde at den norske foreningen ble «ekskludert» av IPA etter krigen. Offisielt ble det hevdet at den norske foreningen hadde mistet sitt medlemskap i IPA fordi den ikke hadde

betalt medlemskontingent i årene 1940–1945 (Alnæs, 1980, 1996; Anthi & Haugsgjerd, 2013). Det foreligger ingen offisielle dokumenter som viser dette, slik at vi aldri vil få vite hva som egentlig var tilfellet. Tvisten med IPA førte til at Raknes, Havrevold og flere andre medlemmer og kandidater trakk seg ut av den norske foreningen. Nic Waal gjorde det samme og etablerte en ny barnepsykiatrisk institusjon som ble kalt Barnepsykiatrisk (Nic Waals) institutt. I 1953 forsøkte den norske foreningen å bli gjenopptatt som medlem av IPA under den 18. IPA-kongressen i London, men søknaden ble avvist. Heinz Hartmann, presidenten i IPA, var av den oppfatning at enkelte framstående medlemmer av den norske foreningen ikke praktiserte analyse, men en ny teknikk (Hartmann, 1954, s. 278). Braatøy gikk sterkt imot Hartmanns oppfatning og ga en oversikt over foreningens historie og strategiske oppløsning under den tyske okkupasjonen. Han beskrev hvor vanskelig det var å bryte med enkelte medlemmer av vitenskapelige grunner i fredstid, ettersom en hadde samarbeidet med dem under svært dramatiske omstendigheter under krigen (Braatøy, 1954a, s. 258). Hjørdis Simonsen fikk under IPA-kongressen i Paris i 1957 vite av Heinz Hartmann, daværende president av IPA, at den norske gruppen aldri ville bli tatt opp *en bloc* i IPA (Hansen, 1993).

I 1960 kontaktet Harald Schjelderup, Hjørdis Simonsen og Finn Hansen IPA, der de anmodet om bistand for å etablere en norsk lærestanstalt med tilknytning til IPA. Ansøkingen ble godt mottatt, ettersom både Schjelderup og Simonsen var anerkjente læreanalytikere gjennom sine respektive medlemskap i den tyske og sveitsiske foreningen. Finn Hansen, som var medlem av den tyske foreningen, bidro også til at søknaden ble tatt velvillig imot. Dette resulterte i at den norske foreningen i 1960 fikk status som en studiegruppe innenfor IPA. I denne forbindelse ble det opprettet en komité som skulle evaluere den norske gruppens kompetanse og opplæringsystem. Professor Thorkil Vangaard fra København kom derfor til Oslo for å sette seg nærmere inn i hvorledes den norske utdanningen var organisert. Han intervjuet gruppens medlemmer og hadde deretter et møte med samtlige til stede. Ifølge Finn Hansen¹ ble det en heftig diskusjon mellom Vangaard og de norske analytikerne om hvor mange timer i uka kandidatene måtte gå i læreanalyse. Schjelderup hadde flere kandidater i læreanalyse som kun gikk til behandling to timer ukentlig, og framholdt at han oppnådde like gode resultater med to timer som med fire timer i uka. Denne uenigheten om timeantall ble rapportert til IPA av Vangaard, og førte til at sentralkomiteen i IPA annullerte godkjenningen av den norske foreningen qua studiegruppe. For å kunne imøtekomme IPAs krav endret den norske

---

1. Psykolog Finn Hansens etterlatte papirer.

foreningen sitt undervisningsopplegg og innførte et krav på minimum 300 timers læreanalyse med en timefrekvens på fire timer ukentlig. Utenlandske analytikere kom til Norge og holdt seminarer og foredrag. Særlig professor Joseph Sandler fra London, professor Frederick Wyatt fra universitetet i Michigan og Alberta Szalita fra New York bidro til å gi den norske foreningen et bedre renommé internasjonalt. Wyatt var i 1966/1967 gjesteprofessor ved Universitetet i Oslo. Men mange var frustrerte over IPAs mangel på fleksibilitet. Flere kandidater avsluttet sin psykoanalytiske utdanning og etablerte et nytt institutt i 1962, der psykologene Einar Dannevig og Per Mentzen sammen med psykiater Endre Ugelstad – med sterk støtte av Harald Schjelderup – spilte en framtrædende rolle. Således ble Institutt for Psykoterapi grunnlagt.

I dag har Institutt for psykoterapi over 400 medlemmer og innpå hundre kandidater, og har gjennom årene opprettet filialer flere steder i Norge, der psykologer og psykiatere kan få utdanning i psykodynamisk og psykoanalytisk psykoterapi. I tillegg har Norsk karakteranalytisk institutt, som ble etablert i 1999, utviklet et mindre, men faglig beslektet fagmiljø som også har hatt innflytelse på norsk klinisk psykologi og psykiatri. De tre fagmiljøene har sammen bidratt til at psykoanalytisk teori og metode har hatt stor innflytelse på psykologer og psykiatere i Norge. Psykoanalytikere og psykoterapeuter fra de to andre instituttene har samarbeidet i lang tid for å sikre gode økonomiske støtteordninger for utdanningskandidater. I tillegg har den obligatoriske psykoterapiveiledningen for leger under spesialisering i psykiatri forutsatt at veiledere har en etterutdanning i psykoterapi. Lenge var de eneste etterutdanningene som godkjente psykiatere til å bedrive psykoterapiveiledning, nettopp utdanning ved Institutt for psykoterapi og Norsk psykoanalytisk institutt.

I 1967 søkte den norske psykoanalytiske foreningen Institutt for samfunnsforskning om å opprette et eget psykoanalytisk institutt. Tanken om et eget utdanningsinstitutt var ikke ny. Elleve år tidligere hadde Harald Schjelderup, Arvid Ås og Per Mentzen, som alle var lærere ved Psykologisk institutt ved Universitetet i Oslo, i samarbeid med overlege Jon Odegård ved psykiatrisk avdeling på Lovisenberg sykehus og den privatpraktiserende psykoanalytikeren Hjørdis Simonsen, søkt om økonomisk støtte fra Institutt for samfunnsforskning med tanke på å drive forskning og utdanning av psykoanalytikere. Søknaden i 1967 ble avvist, men den nye ansøkningsen ble anbefalt av Erik Rinde, styreformann ved Institutt for samfunnsforskning, noe som resulterte i at det i 1967 ble opprettet et slikt institutt med Peder A. Holter som daglig leder. I 1969 tok Hansen, leder av instituttets fagutvalg, kontakt med van der Leeuw, avtroppende president i IPA. I sitt notat skriver Hansen: «Jeg hadde en lang og konstruktiv samtale med ham hvor jeg fortalte om forholdene i Norge, og hvilke framskritt vi

hadde gjort, og hvor viktig det var for oss og få våre internasjonale kontakter i orden» (Hansen, 1993). Hansen fikk også god kontakt med Leo Rangell, den nye IPA-presidenten, som ga uttrykk for at han ville normalisere forholdet til den norske foreningen. Under IPA-kongressen i Wien i 1971 ble den norske foreningen på nytt gitt status som studiegruppe. I rapporten fra denne kongressen kan en lese: «We congratulate Mr. Hansen of the Norwegian Group who signed the application, and Miss Freud of the Hampstead Group who signed the application (Applause)» (Gitelson, 1972, s. 85). For Hansen og sikkert også for Anna Freud representerte denne signeringen noe spesielt. Anna Freud hadde vært en av dem innenfor IPA som klarest hadde tatt avstand fra den norske foreningens tette bånd til Wilhelm Reich. Hun hadde også vært kritisk til Nic Waals sosialpolitiske engasjement. Ifølge Anna Freud måtte en ha et klart skille mellom psykoanalyse og politikk for å bevare psykoanalysen som en upartisk og objektiv vitenskap. Hansen, derimot, hadde i mange år arbeidet systematisk for å tone ned den norske foreningens negative omdømme overfor sentrale medlemmer av IPA, samtidig som han forsøkte å ta vare på foreningens karakteranalytiske tradisjon, som Reich, Waal og Schjelderup hadde implementert (A. Nilsen, 2016, personlig kommunikasjon).

En sponsorkomité som skulle evaluere den norske foreningens prosedyrer for utdanning, ble etablert i etterkant av kongressen i Wien. Det norske bindeleddet til denne komitéen var Peder A. Holter, den norske foreningens president, og Finn Hansen, leder av fagutvalget. Både Holter og Hansen fikk nå mange nye tidkrevende arbeidsoppgaver da foreningens lover og regler måtte være i pakt med de krav og statuetter som var gjeldende innenfor IPA. Endelig i 1975, under IPA-kongressen i London, kunne Fiffi Piene, daværende president i den norske foreningen, undertegne protokollen som viste at den norske foreningen var gjenopptatt som fullverdig medlem av IPA.

Psykoanalysens inntog i norsk offentlig psykisk helsevern

I årene etter krigen hadde Harald Schjelderup, Nic Waal, Astri Brun, Hjørdis Simonsen og Trygve Braatøy mange psykologer og psykiatere i egenbehandling og veiledning. Psykologer og psykiatere i utdanningsstillinger ble av framtrepende sykehus- og klinikksjefer oppmuntret til å skolere seg videre i psykoanalytisk behandlingsrasjonale. Inspirert av psykoanalytisk teori innførte de en psykoanalytisk tenkemåte på sine respektive arbeidsplasser. Også psykiatrisk helsepersonell fikk undervisning og opplæring i en psykodynamisk behandlingsfilosofi. Således fikk norsk psykiatri og barnepsykiatri

en psykodynamisk basis i motsetning til andre nordiske land, der psykiatrien var mer dominert av en biologisk fundert tankegang.

Etter hvert ble psykoanalytikere involvert i utviklingen av forskjellige disipliner som psykosebehandling, gruppeterapi, psykosomatisk medisin, samfunnspsykiatri og akademisk psykologi. Medlemmer og kandidater av foreningen bidro også med viktige forskningsbidrag og doktoravhandlinger (Schjelderup, 1955; Ås, 1958). Psykoanalytisk utviklingspsykologi og teori representerte en viktig og berikende kunnskapsbase som gjorde at mange som arbeidet innenfor psykisk helsevern, fikk en bedre diagnostisk forståelse. Psykoanalytisk forskning og terapirasjonale gjorde det mulig å implementere differensierte behandlingstilbud overfor ulike kliniske problemstillinger. Studier innenfor spedbarnsforskning, utviklingspsykologi og behandlingforskning bidro til å videreutvikle objektrelasjonsperspektivet i psykoanalytisk teori og praksis, og genererte nye perspektiver på hva som førte til psykiske endringsprosesser i ulike terapiforløp (Kernberg, 1975, 1999; Fonagy, 1995, 1999; Killingmo, 1989, 2007; Stern, 2004). Etter hvert kom også studier som dokumenterte empirisk at psykoanalyse var en virksom behandlingsmetode (de Maat et al., 2013). Til forskjell fra tidligere antatt, viste flere studier at modifiserte former for psykoanalytiske terapier har en gunstig behandlingseffekt på borderline-tilstander og personlighetsforstyrrelser (Abend, Porder & Willick, 1983; Kernberg, 2003; Koenigsberg et al., 2000).

Opplevelsen av okkupasjonen hadde gjort et sterkt inntrykk på den generasjon av etterkrigsanalytikere som var studenter under krigen. Mange hadde deltatt i motstandsarbeid. De hadde selv følt og erfart hvorledes traumatiske hendelser hadde brent seg inn i sinnet og påvirket deres mentale helse, og framholdt at psykoterapi var en effektiv tilnærming som kunne hjelpe mennesker med belastende erfaringer. Denne generasjonen av analytikere bidro på mange måter til å gi norsk psykiatri et psykodynamisk preg. Vi skal kort nevne noen konkrete eksempler på dette.

Da Evang senere ble en innflytelsesrik direktør i Helsedirektoratet hadde han med seg en klar forståelse av psykoanalytisk terapi som en effektiv metode

Arvid Sørh (1916–1992) flyktet som ung psykologistudent til Skottland og ble en framtreddende jagerflyger i den norske avdelingen av Royal Air Force. Han var aktiv som Spitfire-pilot og opererte som skvadronleder i årene 1943–1945. Under IPA-kongressen i Hamburg i 1985 fortalte han førsteforfatter hvorledes reisen til Hamburg hadde reaktivert erindringer fra krigsårene, ettersom han hadde vært i harde kamper med tyske fly og militære stridskrefter rett utenfor Hamburg sentrum. Han fortalte også at det var de traumatiske opplevelsene under krigen som var hovedgrunnen til at han

søkte psykoanalytisk utdanning (A. Sørh, 1985, personlig kommunikasjon). I mange år var han en skattet leder av Norsk Psykoanalytisk Institutt, og hans gode samarbeid med Helseledelse gjorde at foreningen og instituttet fikk økt anerkjennelse og økonomisk støtte av helsemyndighetene.

For Jarl Jørstad (1923–2006), som i en årrekke var overlege ved Dikemark og Ullevål sykehus, ble gjensynet med Hamburg og Tyskland også en spesiell opplevelse. Han var helt eksplisitt på at hans interesse for psykiatri og psykoanalyse var påvirket av fangeoppholdet i Tyskland under krigen. Først satt han tre måneder i varetekt på enecelle på Møllergata 19 i Oslo, og seinere 18 måneder i konsentrasjonsleirene Pölitz, Buchenwald og Neuengamme. Han beskrev hvor traumatisk det var å bli sendt med tog i lukkede godsvogner til konsentrasjonsleiren Neuengamme ved Hamburg. Transporten, som tok flere dager, var svært farefull på grunn av stadige bombeangrep. Han sa at det var hans opplevelser i krigsårene som hadde motivert ham til å utdanne seg til psykoanalytiker. Jørstad innførte og integrerte et psykoanalytisk rasjonale på de psykiatriske avdelinger han ledet, og understreket betydningen av et dynamisk terapeutisk miljø. Han oppmuntret psykiatere og psykologer til å supplere sin kliniske utdanning med en psykoanalytisk skolering. Han gjorde det mulig for dem som ønsket en slik videreutdanning, å gå i læreanalyse under arbeidstiden. Etter hvert ble dette vanlig praksis også ved andre psykiatriske klinikker og sykehus. Således ble det utviklet en psykoanalytisk/psykodynamisk tenkemåte ved en rekke psykiatriske institusjoner. Den diagnostiske vurderingen ble mer nyansert og individspesifikk, der også pasientens ressurser ble bedre kartlagt og brukt i terapeutisk øyemed.

Johan Fredrik Thaulow (1921–2005), sjefslege ved Lovisenberg sykehus, hadde i flere tiår arbeidet som psykiater og psykoterapeut ved en rekke psykiatriske avdelinger, og var likeledes preget av sine opplevelser under krigen. Arne Skouen, journalist og filmregissør, uttalte i et intervju at Thaulows krigsopplevelser kunne ha blitt en spennende spillefilm, og refererer blant annet til en hendelse fra det virkelige liv der motstandsmannen Thaulow «løper oppover Uranienborgveien en høstdag i 1943. Blodet flommer nedover ansiktet og klærne fra en flenge i hodet. Han løper inn i en oppgang hvor en familie ser ham og gjemmer ham i sin leilighet. I en annen leilighet lenger ned i gaten ligger en død Gestapo-mann med øyene stukket ut» (Skouen, 1998). Foranledningen til det som skjedde den gangen, var at Thaulow ble arrestert og kom i slåsskamp med en gestapist som grep sin pistol og trakk av – men den klikket. «Det var enten meg eller han», sa Thaulow seinere (H. Stockmann, 2016, personlig kommunikasjon). I februar 1945, mens han befant seg som flyktning i Sverige, fikk han beskjed om at hans stefar, overlege Haakon Sæthre, var henrettet av nazistene.

Traumatiske opplevelser under krigen bidro sterkt til at han etter krigen valgte å spesialisere seg innenfor fagområdet psykiatri og å utdanne seg til psykoanalytiker.

Forskning

I 1955 publiserte Schjelderup artikkelen «Lasting effects of psychoanalytic treatment» i det prestisjetunge tidsskriftet *Psychiatry*. Undersøkelsen vakte oppsikt internasjonalt fordi den representerte noe helt nytt innenfor psykoanalytisk forskningsmetodikk. Nic Waal, som var interessert i å utforske hvorledes kroppslige foreteelser var relatert til psykologiske prosesser, iverksatte også flere forskningsprosjekter der siktemålet var å belyse forholdet mellom muskelspenninger og forsvarsmekanismer. Under sitt opphold ved Harvard University i årene 1949–51 deltok Arvid Ås ved Psykologisk institutt, UiO, i et forskningsprosjekt der en på empirisk grunnlag ville finne en sammenheng mellom bestemte personlighetstrekk og bestemte ubevisste fantasier. Ås var også interessert i forskning omkring hypnose og regressive prosesser og spilte en sentral rolle da en norsk forening for hypnose ble stiftet i 1966. Denne foreningen ble opprettet som et resultat av et samarbeid mellom Psykologisk institutt, UiO, og Psykiatrisk institutt, Vinderen. Harald Schjelderup ble valgt til leder, mens Randolph Alnæs ble foreningens sekretær.

Mange betraktet det mangfoldige fagmiljøet som etter hvert vokste fram i Oslo som et ledende internasjonalt senter for psykoanalytisk utviklingsarbeid

Braatøy (1954b) skrev flere bøker og artikler, og i boka *Fundamentals of Psychoanalytic Technique* forsøkte han å utvide og fornye psykoanalytisk behandlingsrasjonale. Men hans synspunkter ble sterkt kritisert internasjonalt på grunn av hans uortodokse tankegang (Knudsen, 2015). Reichs og Fenichels teorier om samspillet mellom kropp og psyke ble videreført av Braatøy, og han utviklet i samarbeid med fysioterapeuten Aadel Bülow Hansen en egen form for fysikalsk behandling som ble kalt psykomotorisk fysioterapi.

I 1971 publiserte Auestad og Killingmo sammen med kolleger studien *Når barn må på sykehus*. Studien førte til at innleggelsespraksisen for barn ved norske sykehus ble radikalt endret. Bowlbys forskning (1969) omkring tilknytning og separasjon mellom mor og barn hadde vist med all tydelighet hvor skadelig det var med den rådende sykehuspraksisen. Med et dybdeblikk på barns atferd, som tilsynelatende kunne se veltilpass ut da de oppførte seg stille og rolige, fremkom det motsatte: Barna var rolige på grunn av resignasjon og depresjon. Auestad og Killingmos bidrag, som

var basert på slike dybdestudier, gjorde at det ble slutt på denne praksisen i Norge. Således ble barns opphold på sykehus gjort tryggere og mindre traumatisk.

Endre Ugelstad (1920–1996) igangsatte flere psykoanalytisk inspirerte forskningsprosjekter relatert til behandling av schizofrene, og ble internasjonalt anerkjent for slike prosjekter. Han og Svein Haugsgjerd bidro sterkt til at et forskningssenter for psykoterapi og rehabilitering av psykoser, SEPREP, ble opprettet. Randolph Alnæs, Per Vaglum, Svein Friis, Sverre Varvin, Steinar Lorentzen, Lars Weiseth, Bjørn Killingmo, Siri Gullestad og Anders Zachrisson har gjennom årene kommet med vektige bidrag til psykoanalytisk/psykiatrisk forskning. De har samtidig som professorer i psykiatri og klinisk psykologi undervist studenter og kolleger i ulike psykoanalytiske emner i flere tiår.

I boka *Underteksten. Psykoanalytisk terapi i praksis* (2013) gir Gullestad og Killingmo en systematisk og grundig framstilling av moderne synsmåter innenfor psykoanalytisk teori og behandlingsrasjonale. Steinar Lorentzen er internasjonalt anerkjent for sin forskning omkring psykologiske prosesser i terapigrupper og hvilke variabler som fører til psykisk endring. I boka *Group analytic therapy* (2013) oppsummerer han sine funn og teoretiske antakelser. Sverre Varvin (2003, 2005, 2016) er internasjonalt anerkjent for sin forskning om hvordan psykoanalytisk terapi kan være en virkningsfull behandlingsform for flyktninger som har vært utsatt for omfattende traumatiserende opplevelser.

Norsk psykoanalyse har en særpreget faglig profil der klassiske, karakteranalytiske og objektrelasjonsteoretiske perspektiver er integrert. Det er blitt en norsk tradisjon å analysere hvordan psykologiske foreteelser gjenspeiles i personlighetstrekk, væremåte og atferd, samt i relasjonen til andre (Anthi, 2007; Gullestad & Killingmo, 2013; Sletvold, 2014).

I de siste tiår har norske psykoanalytikere vært prosjektledere for en rekke kvalitative og kvantitative studier som er publisert i anerkjente psykoanalytiske, psykologiske og psykiatriske tidsskrifter og bøker. Det psykoanalytiske fagmiljøet utfordres stadig av nye forskningsfunn og faglige trender. Psykoanalysen har vist seg levedyktig og robust i møtet med slike utfordringer, antageligvis fordi psykoanalytisk teori og behandlingsrasjonale har vært i en kontinuerlig utvikling. Psykoanalysen er ikke lenger synonymt med Freud. I dag har objektrelasjonsteori, selvpsykologi, intersubjektivitetsteori, nyere strukturteori og fransk psykoanalyse inspirert analytikere til å videreutvikle psykoanalytisk teori og behandlingsmetodikk, som igjen har generert ny forståelse av kliniske fenomener som kan analyseres og behandles. Psykoanalysens historie er fortsatt ikke nedskrevet en gang for alle, sannsynligvis heller ikke den norske.

Konklusjon

Vi har fremstilt hvordan psykoanalysen ble introdusert i Norge, og argumentert for at flere psykoanalytikers krigserfaringer bidro til faglig videreutvikling etter krigen. I tillegg har vi forsøkt å vise hvordan pionerer innenfor psykoanalyse har påvirket utviklingen i psykisk helsevern. Vi har også gitt en kortfattet beskrivelse av enkelte utvalgte forskningsarbeider fra 50-tallet og framover, og hvordan et bærekraftig klinisk psykoanalytisk miljø er blitt etablert flere steder i Norge. Psykoanalysen har en grunnfestet posisjon innenfor academia, ettersom mange psykoanalytikere innehar sentrale forsknings- og undervisningsstillinger på universiteter og høyskoler. Selv om det psykoanalytiske fagmiljøet er forholdsvis lite når det gjelder antall medlemmer, har det allikevel hatt stor innflytelse på utformingen av norsk psykisk helsepolitikk. Den særegne historien psykoanalysen har i Norge, har gjort at klinisk psykologi og psykiatri i Norge har en mer markert psykodynamisk profil sammenliknet med det som er tilfellet i Danmark og Sverige. Psykoanalysens dramatiske historiske inntog i Norge har på ulike vis bidratt til å befeste psykologers anseelse i Norge.

Referanser

- Abend, S., Porder, M. & Willick, M. (1983) *Borderline Patients. Psychoanalytic Perspectives*. New York: International University Press.
- Alnæs, R. (1980). The development of psychoanalysis in Norway. *Scandinavian Psychoanalytic Review*, 3, 55–103.
- Alnæs, R. (1993). Psykoanalysens historie i Norge. I P. Anthi & S. Varvin (red.). *Psykoanalysen i Norge* (s. 13–41). Oslo. Universitetsforlaget.
- Alnæs, R. (1994). Psychoanalysis in Norway. *Nordic Journal of Psychiatry*, 48, 6–102.
- Anthi, P. (1986). Wilhelm Reich. Hans bidrag til psykoanalytisk tenkning og praksis. *Nytt Norsk Tidsskrift*, 4, 35–46.
- Anthi, P. (1993). Hamsun-apokalyptiske visjoner og nazisme. I P. Anthi & S. Varvin (red.). *Psykoanalysen i Norge* (s. 81–103). Oslo. Universitetsforlaget.
- Anthi, P. (2007, 1. oktober). Commentary on P. Fonagy and M. Target: The rooting of the mind in the body. Letter to the editor. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, online edition.
- Anthi, P. (2012). Johan Scharffenberg og Wilhelm Reich – forbundsfeller som ble bitre fiender. I S. Gilbert, E. Stänicke & F. Engelstad (red.). *Psyke, kultur og samfunn*. Oslo. Abstrakt forlag.

- Anthi, P. & Haugsgjerd, S. (2013). A note on the history of the Norwegian Psychoanalytic Society from 1933–1945. *International Journal of Psychoanalysis*, 4, 715–724.
- Auestad, A-M., Killingmo, B., Nyquist, H., & Pande, H.(1971). *Når barn må på sykehus. Mentalhygieniske aspekter*. Oslo. Universitetsforlaget.
- Bjerke, E. (2000). Sigmund Freud og Harald Schjelderup – synspunkter på telepati og parapsykologi. *Tidsskrift for Norsk Legeforening*, 120, 3775–3778.
- Bowlby, J. (1983). *Attachment and Loss. Vol.I. 2nd. Ed.* New York: Basic Books.
- Braatøy, T. (1954a). Report on the 18th International Psychoanalytical Congress business meeting. *Bulletin International Psychoanalytical Association*, 35, 278.
- Braatøy, T. (1954b). *Fundamentals of psychoanalytic technique*. New York: Wiley.
- Brandt, W. (2012). *Links und frei. Mein weg 1930–1950*. Hamburg. Hoffmann und Campe.
- Cocks, G. (1997). *Psychotherapy in the Third Reich. The Göring Institute*. New Brunswick & London: Transactions Publishers.
- De Maat S., de Jonghe, F., de Kraker, R., Leichsenring, F., Abbass, A., Luyten, P., Barber, J., Van, R. & Dekker, J. (2013). The current state of the empirical evidence for psychoanalysis: A meta-analytic approach. *Harvard Review of Psychiatry*, 21, 107–137.
- Fonagy, P. (1995). Playing with reality. The development of psychic reality and its malfunction in borderline personalities. *International Journal of Psychoanalysis*, 76, 39–44.
- Fonagy, P. (1999). Memory and Therapeutic Action. *International Journal of Psycho-Analysis*, 80(2):215–223.
- Freud, S. (1914). *Zur Geschichte der psychoanalytischen Bewegung*. Gesammelte Werke, 10.
- Gitelson,(1972). Report on the 27th International Psychoanalytical Congress business meeting. *Bulletin International Psychoanalytical Association*, 53, 83–140.
- Gullestad, S.E. & Killingmo, B. (2013). *Underteksten. Psykoanalytisk teori i praksis*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hansen, F. (1993). *Etterlatte papirer*.
- Hartmann, H. (1954). Report on the 18th International Psychoanalytical Congress business meeting. *Bulletin International Psychoanalytical Association*, 35, 278.
- Holm, K. (2006). Psykoanalytisk behandling ved Freuds 150- årsdag. *Tidsskrift for Den norske Legeforening*, 24, 126, 3278–80.
- Kernberg, O. (1975). *Borderline conditions and pathological narcissism*. New York: Jason Aronson.

- Kernberg, O. (2003). The management of affect storms in the psychoanalytic psychotherapy in borderline patients. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 51, 517–544
- Koenigsberg, H.W., Kernberg, O., Stone, M.H., Appelbaum, A.H., Yeomans, F.E., Diamond, D. (2000). *Borderline Patients: Extending the Limits of Treatability*. New York: Basic Books.
- Knudsen, T. (2015). Trygve Braatøy. Fundamentals of psychoanalytic technique. *Matrix*, 6
- Killingmo, B. (1989). Conflict and deficit: Implications for technique. *International Journal of Psychoanalysis*, 70, 65–79.
- Killingmo, B. (2007). Relational-oriented character analysis: A position in contemporary psychoanalysis. *Scandinavian Psychoanalytic Review*, 30, 76–83.
- Lorenz, E. (1989). *Willy Brandt i Norge*. Oslo: Tiden.
- Merseburger, P. (2013). *Willy Brandt. 1913–1992. Visionär und Realist*. Stuttgart/München: Pantheon.
- Miard-Delacroix, H. (2016). *Willy Brandt. Life of a Statesman*. London & New York: I.B. Tauris.
- Nilsen, H.F. (2009). Norsk biografisk leksikon.
- Nilsen, H.F. (2013). Resistance in therapy and war: Psychoanalysis before and during the nazi occupation of Norway 1933–45. *International Journal of Psychoanalysis*, 94, 725–746.
- Nilsen, H. F. (2016). *Resistance in therapy and war: Psychoanalysis in Norway 1920–1945*. Dissertation for the degree Dr.Philos. Department of Archaeology, Conservation and History, Faculty of Humanities, University of Oslo.
- Reich, W. (1933a) *Massenpsychologie des Faschismus*. Kopenhagen, Prag: Verlag für Sexualpolitik
- Reich, W. (1933b). *Characteranalysis*. New York: The Noonday Press.
- Reichmar, J. & Mühlleitner, E. (red.) (1998). *Otto Fenichel 119 Rundbriefe (1934–1945)*. Frankfurt a/ M. Stroemfeld.
- Schjelderup, H. (1941). *Nevrosene og den nevrotiske karakter*. Oslo. Gyldendal.
- Schjelderup, H. (1955). Lasting effects of psychoanalytic treatment. *Psychiatry*, 18, 47–64.
- Sharaf, M. (1983). *Fury on earth. A biography of Wilhelm Reich*. New York. St. Martin's Press.
- Skouen, A. (1998). Dagbladet 18.10.1998.
- Sletvold, J. (2010). Harald Schjelderup og den karakteranalytiske tradisjon. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 47, 16–22.
- Sletvold J. (2014). *The embodied analyst*. London & New York. Routledge.
- Stern, D.N. (2004). *The present moment-in psychotherapy and everyday life*. New York. Norton.

- Stänicke, Erik & Stänicke, Line Indrevoll (2014). Psykoanalytisk terapi, I: Leif Edward Ottesen Kennair & Roger Hagen (red.), *Psykoterapi – Tilnærminger og metoder*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Strick, J.E. (2015) *Wilhelm Reich. Biologist*. London. Harvard University Press.
- Varvin, S. (2003). Extreme traumatisation: Strategies for mental survival. *International Forum for Psychoanalysis*, 12, 5–16.
- Varvin, S. (2005). Humiliation and the victim identity in conditions of political and violent conflict. *Scandinavian Psychoanalytic Review*, 28, 40–49.
- Varvin, S. (2016). Psychoanalysis with the traumatized patient: Helping to survive extreme experiences and complicated loss. *International Forum of Psychoanalysis*. 25 (2), 73–80.
- Vogt, R. (1905/1909). *Psykiatriens grundtræk. Første & anden del*. Kristiania. Steenske boktrykkeri og forlag.
- Waal, H. (1991). *Nic Waal. Det urolige hjerte*. Oslo: Pax.
- Ås, A. (1958). *Mutilation phantasies and autonomic response. An experimental contribution to psychoanalytic theory*. Oslo: Universitetsforlaget.